

Kolning

Träkol

Träkol är trä som är torrdestillerat, d. v. s. trä som uppvärms utan tillförsel av syre. Vid kolning upphetas veden till ca 500 - 600°C med minimal tillförsel av luft så att veden torrdestillerar. I kolmilan regleras luften så att endast materialet i botten av milan glöder, för att generera värmen uppe vid kolningszonen. Efter att milan har varit i drift några dygn, omfördelas sedan veden till träkol, om processen går enligt planerna.

Historik

I kolmilan framställdes träkol som sedan användes vid framställning av järn från järnmalm i hyttor, järnbruk, smedjor och industrier. Från 1600-talet till 1800-talet var Sverige den största producenten av träkol. En del träkol användes även vid ångmaskiner och ånglok. Under andra världskriget användes träkolet även till fordon som drevs av gengas. Produktionen av träkol var under tusen år en viktig bisyssla för bönder och torpare i skogsbygder runt om i landet. Bönderna och torparna i närheten av järnbruken hade ofta kolningskontrakt som gällde även fram till början av 1900-talen. Kolningen pågick kontinuerligt fram till mitten av 1900-talet, då verksamheten i stort sätt upphörde på grund av den inte längre fanns någon efterfrågan eller lönsamhet i produktionen.

Kolningsgrop

Den äldsta kända metoden att framställa träkol i Sverige skedde i kolgropar. Man räknar med att de äldsta kolgroparna är från 500-talet f. kr, men att tekniken blev vanligare först från 500-talet och pågick fram till 1600-talet. Lokalt förekom kolning för husbehov fram till 1800-talet. Metoden gav en mindre och outvecklad produktion av träkol. Vid Sjörydet, Fryele har en kolningsgrop undersökts i samband med en utgrävning. Undersökningen visade att gropen hade används under tre tidsperioder mellan åren 890 - 1640.

I regel var kolningsgroparna runda, men det förekom även fyrkantiga varianter. Groparna grävdes till 0,5 - 1 meter djupa och sidorna 1 - 2 meter i diameter eller omkrets. Sedan fylldes groparna med ved som sedan övertäcktes med jord, torv och stybb. Veden antändes och fick förbrännas långsamt med pyrande glöd, men utan syre. Efter ett till två dygn kunde kolen tas ut. Kolningsgroparna uppfördes antingen enskilda eller i flertal på en jämn och sandig yta i skogsmarken. I ex Intäkt, Nydala och i Horshult, Bredaryd finns lämningarna efter respektive 7 och 4 kolningsgropar intill varandra.

Liggmila och resmila

Kolbottnarna ligger ofta i skogsmark, vanligen på slät mark. Om kolmilorna uppfördes i mer sluttande terräng, så hade man först planat ut platsen genom en terrassering av marken. I regel försökte man återanvända äldre kolbottnar så länge som möjligt. På de använda bottnarna fanns en brandskorpa med kolstybb som bildades när veden kolade och tjäran rann ner på backen och bildade ett lufttätt lager. Det gjorde att milan var tät i botten och förhindrade att syre kunde spridas i kolmilan. Det finns två varianter av kolbottnar, liggmila eller resmila. Namnen markerar hur veden staplades i milorna - antingen liggande eller upprest. Liggmilan har förekommit från medeltid och framåt. Liggmilan var arbetskrävande, krävde tre lodräta sidor med väggar och lämpade sig bättre för grövre ved. Resmilan brukades från 1600-talet och blev då den dominerade kategorin i Götaland. Även i Värnamo var resmilorna den vanligaste kategorin av registrerade milor. Både formen och tekniken gjorde resmilan lättare att sköta och därför blev ofta slutprodukten av bättre kvalitet. Men lokalt användes båda formerna samtidigt fram till slutet av 1800-talet.

I milorna byggde man med flera varv av virke från ytterkant och in mot centrum. I liggmilan kolade man stockarna liggande på marken medan man i resmilan ställde upp kolveden. Därefter täcktes med ris

och kolstybb. Milorna tändes i toppen och brann nedåt. På 1900-talet ersatte skorstensmilorna de äldre milorna. Det effektiviserande kolningen, gav bättre reglering av lufttillförseln och ofta en bättre slutprodukt.

Kolarkoja

Kolningen med efterarbete pågick mellan 2 - 4 veckor och krävde ständig bevakning, dygnet runt. Processen måste vaktas av kolaren så att syre inte gjorde att milan och kolet började brinna. Kolarna bodde därför bredvid milan i en enkel kolarkoja, ca 4 - 5 x 3 - 4 meter. Dörröppningen var ofta vänd mot kolmilan och i den motsatta ändan fanns ett enkelt spismursröse. På 1900-talet ersattes kojorna av träbaracker. I Hjortfallsmossen öster om sjön Hindsen och Rusarebo äng finns en kolarkoja och en resmila av senare tid byggd som en modell i naturlig skala.

Kolarkojgrund med spismursröse, Gällaryd

Lämningar

Lämningar efter kolning är relativt vanliga i skogstrakter men kan vara lite svåra att upptäcka. Platserna är ofta övertorvade och beväxta med vegetation, eftersom kolet i marken gynnar växtligheten. Ofta återstår vallen runt kolmilan eller kolgropen. Även området innanför vallen är i regel högre än marken utanför vallen. I vallen och runt omkring finns ofta rikligt med kol och sot. Lämningen efter en kolningsgrop består av en ca 2 meter bred vall och 1-2 meter djup grop. Lämningen efter en resmila består av en ringformad vall. Intill botten kan det finnas mindre gropar, s. k. stybbgropar. Intill Sjörydet, Fryele finns lämningarna efter två kolbottnar på 19 diameter. Nordöst om Värnahall, Värnamo socken finns två resmilor intill varandra på 13 respektive 16 diameter. Lämningarna efter liggmilorna består av en är en kvadratisk eller rektangulär upphöjning, ofta med markerade rännor på sidorna istället för en vall. Norr om Bor och väster intill väg 27 finns en av få kända och registrerade lämningarna efter en liggmila i Värnamo.

I närheten av kolbottnarna kan det återstå grunderna efter kolarkojor. Lämningarna består ofta av ett raserat spisröse omgivet av en rektangulär eller u-formad låg vall efter kojgrunden. Lämningarna är i regel övertorvade och beväxta med vegetation. Vid Stora Krösö, Forsheda finns lämningarna efter två koj/husgrunder och två resmilor.